

Halberstadt. Det er et vidnesbyrd om internationale, kirkelige forbindelser, der kan spores i dansk lokaladministration, og som på forbilledlig måde bliver afdækket i den foreliggende bog.

At der er indløbet et par småfejl i værket,¹ har knap nok kunnet undgås med et så vanskeligt og fragmentarisk stof, som forf. har måttet arbejde med. Lidt mere omhu med de latinske citater kunne dog nok have været på sin plads.²

Der er personalhistoriske bidrag af interesse, således bringes fortegnelser over dekaner i ærkestiftet og generalofficialer i Roskilde stift. Men ellers ligger tyngdepunktet i udredelsen af de omtalte institutionelle og retlige forhold. Enhver, der kommer i berøring med dansk kirkeorganisation i middelalderen og den begyndende reformationstid, må gå til den foreliggende bog. Den afklarer nogle af de sværeste problemer i institutionernes historie.

NIELS SKYUM-NIELSEN

SUNE DALGÅRD: Dansk-Norsk Hvalfangst, 1615–1660. En Studie over Danmark-Norges Stilling i Europæisk Merkantil Expansion. København, G. E. C. Gad, 1962. 463 sider. 4 plancher. 65 kr.

»Hvalfangstens historie er først og sidst en historie om tran«. De ord, hvormed overarkivar Sune Dalgård indleder sin disputats, er ikke umiddelbart appetitvækkende, men tran var et vigtigt råstof i den førindustrielle periode, og det emne dr. Dalgård har valgt til sin disputats, den dansk-norske hvalfangst 1615–1660, er af betydelig interesse, både ud fra et snævert dansk-norsk synspunkt og i den europæiske sammenhæng. Den pludselige interesse for hvalfangsten i de første årtier af det 17. århundrede var ikke kun et nordisk, men et nordvesteuropæisk fænomen, og den dansk-norske hvalfangsts historie i denne periode er et godt eksempel på den kombination af personlig bjergsomhed og statslig vækstpolitik, der karakteriserer den europæiske merkantile ekspansion.

Til de første år af det 17. århundrede havde hvalfangst alene været drevet af baskiske fartøjer, men i årene omkring 1610 udsendtes der fra England og Nederlandene hvalfangerekspeditioner til de arktiske far-

¹ Til s. 23: Absalon var ærkebiskop fra 1178 (ikke fra 1177), og Anders Sunesen fungerede 1202–23 (ikke 1201–21). – Til s. 146: *penitentiarius* bør vel på dansk gengives ved „penitentiar“ (ikke ved „Ponitar“).

² Til s. 83: der skal to gange læses *pro eadem causa* (ikke *causam*). – Til s. 104: der skal læses *domino officiali* (ikke *officiale*). – Til s. 123: der mangler *casus* foran *oppressionis puerorum et homicidarum*, der ellers måtte betyde „at ligge børn og manddrabere ihjel“! – Til s. 127: der skal læses *alioquin* (ikke *aliquin*). – Til s. 155: „mened“ hedder *perjurium* (ikke *perjuria*).

vande og især til Spitsbergen, hvor tranbrændingen kunne foretages jævnsides med fangsten. I løbet af få år afløstes konkurrencen af monopoliseringsbestrebelse, de svagest repræsenterede nationer, spaniere og franskmænd, blev fordrevet, mens de sejrende, englænderne og nederlænderne, organiserede sig i nationale monopolkompagnier.

Denne udvikling vakte forståeligt nok interesse i Danmark-Norge, dels af politiske grunde, fordi Spitsbergen her ansås for at være under dansk højhed, dels økonomisk, idet fremtrædende redere og købmænd i København og Bergen havde erfaring i handel og sejlads på Nordatlanten. 1615 udsendtes de første ekspeditioner fra Bergen og København, herunder en kongelig eskadre, der skulle hævde de kongelige højhedsrettigheder. I de følgende år afsendtes en del danske og norske hvalfanger-ekspeditioner, blandt initiativtagerne var nogle af rigets mest fremtrædende foretagere. 1619-22 deltog kongen selv i fangsten, men fra 1622 begyndte et bestemt navn, Johan Braem, at trænge sig i forgrunden i den dansk-norske hvalfangst. Braems første ekspeditioner var et kløgtigt forsøg på at kombinere de sikkerhedsmæssige fordele, den dansk-norske handel havde skaffet sig, med baskisk kapital og teknisk kunnen, men forsøget strandede på den nederlandske modstand og nederlændernes håndfaste forholdsregler over for den farlige kombination. Braem trak sig i nogle år ud af direkte deltagelse i hvalfangsten, men vendte tilbage efter fra slutningen af 1630 at have fået syv års dansk-norsk eneret på hvalfangst ved Nordnorge, Spitsbergen og Island. Trods fortsatte stridigheder med nederlænderne, der fik gennemført forbud mod dansk-biscayisk samarbejde og ved udførselsforbud søgte at hindre, at nederlandsk kapital og teknik blev stillet til rådighed for danskerne, havde hvalfangsten gode år i 30'erne. Endnu i 40'erne og til midten af 50'erne dominerede Johan Braem og siden dennes broder, Goddert Braem, den dansk-norske hvalfangst, men under stadig større vanskeligheder, og hen mod 1660 ebbede interessen for erhvervet ud.

Dr. Dalgård har valgt at dele sin behandling af dette emne i to klart adskilte dele, I: *Fremstilling* og II: *Analyse*. Hertil føjer sig tre ekskursor, og i et tillæg gives der en kronologisk oversigt over alle kendte dansk-norske hvalfanger-ekspeditioner i den behandlede periode. Det første afsnit, fremstillingen, er det mest omfattende, det rummer den kronologiske redegørelse for udredninger, rederkredsens sammensætning, bevillinger, politiske forhandlinger m. v., mens andet afsnit, analysen, behandler fangstens teknik, organisation og placering i den internationale økonomiske sammenhæng, herunder også spørgsmålet om rentabilitet og konjunkturer. Denne todeling er en acceptabel løsning på det fremstillingsmæssige problem, der altid foreligger, når et emne skal behandles med lige hensyn til kort- og langtidsfaktorer, men det kan diskuteres, om det er den bedste løsning. Det forekommer anmelderen, at det ville

være fremstillingsmæssigt heldigere først at behandle de permanente forhold og derefter indarbejde variabler som konjunkturerne i den kronologiske fremstilling. Med den her valgte disposition stiller det indledende kronologiske afsnit, netop fordi alle sammenhænge og videre perspektiver er henvist til andet afsnit, meget store krav til læserens udholdenhed og giver først fuldt udbytte ved anden gennemlæsning.

Kildematerialet, der ligger til grund for dr. Dalgårds disputats, er af en overordentlig fragmentarisk og heterogen karakter. I betragtning af den næsten totale mangel på egentlige forretningsarkivalier er det imponerende, at det har været muligt at samle et så fyldigt og nuanceret materiale om hvalfangsten. Der er god grund til at beundre den sporsans og ihærdighed, der har ført forf. fra Stockholm og til Pau og har ladet ham benytte ikke blot de mest forskelligartede arkivalier fra Christian den Fjerdes egenhændige Breve til de nederlandske notarakter, men også et monument som Skokloster-samlingernes maleri af en dansk hvalfangststation, i sin jagt på brikker til puslespillet. Det er endnu mere imponerende, at det er lykkedes forf. at samle brikkerne til et hele, således at alle væsentlige sider af erhvervet belyses, men det kan ikke nægtes, at det til tider føles, som om forf. nødtigt ville lade nogen brik gå til spilde, selv om den fundne oplysning hverken var væsentlig eller sikker. Især anden del præges stilistisk uheldigt af de mange forbehold. Forsigtigheden kan være sympatisk og påkrævet i betragtning af de mange lakuner i kildematerialet, men forekommer overflødig, når det drejer sig om detaljer, der uden gene kunne have været udeladt.

De formelle indvendinger mod bogens opbygning og stil bør ikke aflede opmærksomheden fra dens virkelig store fortjenester. Det er allerede fremhævet, at det er lykkedes forf. at samle de mange brikker til et hele, det bør også fremhæves, at forf. har placeret dette hele i det endnu større puslespil, den dansk-norske økonomi under Christian 4. og den europæiske merkantile ekspansion. Påvisningen af sammenhængen mellem kronens gunstige finansielle stilling i årene omkring 1620 og den meget aktive økonomiske politik, der karakteriserede disse år, er af betydelig interesse. Det samme gælder det på flere punkter påviste samspil mellem økonomisk politik og udenrigspolitik, især naturligvis forholdet til Nederlandene og Hamborg. Metodisk mest interessante er måske kapitlerne *Forbrug og afsætning* og *Konjunkturer og driftsøkonomi*. Selv om de statistiske data ikke tillader nogen klar opgørelse af erhvervets rentabilitet til forskellige tider, argumenterer dr. Dalgård overbevisende for, at den dansk-norske hvalfangsts stagnation og tilbagegang havde sin baggrund i den tekniske og organisationsmæssige omstilling fra bayfangst til havfangst. Bayfangsten krævede faste anlæg til tranbrændingen i land og begunstigede derved de foretagender, der var permanente, kapitalstærke og politisk beskyttede. Havfangsten over-

flødiggjorde de permanente anlæg og beskyttelsesomkostningerne, den fjernede derfor monopolkompagniernes eksistensberettigelse og begunstigede de redere, hvis kapital var mobil. I Nederlandene stod nye kredse parat til at udnytte denne situation, kapitalinteressen i hvalfangst overgik fra byernes storkøbmænd til en bredere kreds af passive kapitalister, der ved spredning af deres investeringer i flere partsrederier kunne udnytte og sikre sig imod de stærkt svingende resultater af de enkelte ekspeditioner. Denne udvikling kunne ikke kopieres i Danmark, hvor et tilsvarende milieu ikke eksisterede, og under den skærpede konkurrence havde den privilegerede fangst ikke de gevinstmuligheder, som den havde haft i ly af Noordse Compagnies monopol.

Dr. Dalgård gør selv opmærksom på mangelen på detailundersøgelser, der kunne danne grundlag for en velunderbygget redegørelse for dansk-norske erhvervsforhold og økonomisk politik i årene mellem Kalmarkrigen og Svenskekrigene i århundredets midte. Han har selv ved sine tidligere afhandlinger ydet væsentlige bidrag til vort kendskab til dette emne, og har med sin disputats gennemarbejdet det måske mest karakteristiske eksempel på vækstpolitikken og dens vilkår i tidens dansk-norske økonomi. Man må håbe, at dr. Dalgård vil finde tid til at fortsætte sine studier, og at han vil lade dem munde ud i den samlede fremstilling af periodens økonomiske historie, der så klart savnes.

NIELS STEENSGAARD

HARALD BEHREND: Die Aufhebung der Feldgemeinschaften. Die grosse Agrarreform im Herzogtum Schleswig unter Mitwirkung der Schleswig-Holsteinischen Landkommission 1768–1823. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Band 46. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1964. 152 sider. 18 DM.

Harald Behrends afhandling er opdelt i to afsnit, et kortere om slesvigsk landbrug før reformen, et længere om hovedemnet. Den meget instruktive oversigt over ejendoms- og befolkningsforhold i hertugdømmet Slesvig i det 18. århundrede er simpelthen uundværlig, hvis man skal læse de følgende afsnit om udskiftningsreformerne med fuldt udbytte. Desværre får man ikke samtidig tilfredsstillende statistiske oplysninger om jordejere, jordbrugere og jordløse landboere, men fortrinligt er det, at »Register« (s. 143–49) giver korte forklaringer på alle forekommende begreber vedrørende bebyggelses- og brugsforhold.

Man savner en oversigt over alle benyttede trykte og utrykte kilder, men fodnoterne viser, at Behrend flittigt har søgt til den ældre og nyere agrarhistoriske litteratur, tysk og dansk, lige fra Georg Hanssens bane-